

Protestantse Kerk lanceert nieuwe driejarige Praktijkcursus Kerkmuziek

In september vangt de nieuwe kerkmuziekcursus voor amateurmusici aan, die opleidt tot de derdegraads bevoegdheid voor organist of cantor. Nu gebeurt het vaker dat ergens in het land een nieuwe cursus begint. Dit keer is er echter iets bijzonders aan de hand. De Kerkmuziek-3-cursus van de Protestantse Kerk in Nederland heeft een totale make-over gekregen.

Peter Ouwerkerk

Een week geleden, op 25 mei, was het tien jaar geleden dat het *Liedboek – Zingen en bidden in huis en kerk* werd geïntroduceerd. Deze introductie was voorafgegaan door het verschijnen van talloze liedbundels als aanvullingen op het *Liedboek voor de kerken* (1973), dus voor de ingewijden zal het doorbladeren van het nieuwe Liedboek nauwelijks tot verrassingen hebben geleid. Ook de diverse en soms felle polemieken over de keuzes van de redacties lieten zich ruim van tevoren aankondigen. Toch heeft deze gebeurtenis in al dan niet kerkmuzikaal opzicht ook op andere manieren voor reuring gezorgd. In plaatselijke gemeentes werden en worden, met het nieuwe Liedboek in de hand, welkome discussies gevoerd over het eigen profiel en hoe muziek en liedkeuzes daarbij een rol spelen.

De kerkmuziekopleidingen hadden hun eigen beslommingen. Immers, het lesmateriaal, en dus ook de lesmodules van de amateur-kerkmuziekcursussen die zeer succesvol op diverse locaties in Nederland werden gehouden, was in één klap voor een flink deel achterhaald. In de modules was de liednummering immers volgens het *Liedboek* uit 1973. Dankzij omnummertabellen zijn de modules nog enige tijd min of meer in gebruik gebleven, maar in de jaren na de introductie van de nieuwe liedbundel in 2013 werd steeds duidelijker dat er echt iets moest gebeuren.

Ook op een ander niveau beantwoordde de cursus niet meer aan de kerkmuzikale behoeftes die na, en eigenlijk ook al voor 2013 ontstonden. In veel gemeentes was de muzikale praktijk al voor het verschijnen van de nieuwe liedbundel

in de breedte geëvolueerd, en werd noodgedwongen plaatselijk naar eigen oplossingen gezocht. In het laatste decennium van de twintigste en de eerste van de eenentwintigste eeuw verscheen dan ook de ene na de andere liedbundel en veel gemeentes stelden, naast de reeks *Zingend Geloven* en de bundel *Tussentijds*, eigen liedverzamelingen samen.

Toen in mei 2013 het liedrepertoire in de Protestantse Kerk in Nederland deze verbreding ook 'officieel' had doorgevoerd, was er voor de opleiders werk aan de winkel, hoewel het zeker nog een aantal jaren duurde voordat men echt in actie kwam.

Omnummeren

Eerst werd nog gepoogd de modules met omgenummerde muziekvoorbeelden en hooguit kleine aanpassingen opnieuw uit te geven. Ergens zouden de digitale documenten toch nog wel liggen? Diverse zoektochten, onder meer in de kelders van de Utrechtse Dienstenorganisatie, leverden helaas niets op. Uiteindelijk werden bij de copyrette die decennia geleden de eerste exemplaren afdrukte, de pdf-bestanden teruggevonden. Pogingen om deze in WordPerfect 5.1 geschreven en opgemaakte modules te 'kraken' en weer aanpasbaar te maken, liepen echter uit op grotendeels onleesbare en dus onbruikbare Word-bestanden.

Tegelijkertijd brak het inzicht door dat alleen omnummeren slechts tijdelijk soelaas zou bieden. We zagen net al dat de kerkmuziek in de voorbije decennia flink was veranderd, en als gevolg daarvan had de kerkmuziekcursus in wezen een nieuwe focus nodig.

Om een aspect te noemen: de oude cursusopzet was louter gericht op de organist en de koorleider. Er waren wel facultatieve modules voor kinderkoor, lichte muziek, muziekgroepen en dergelijke, maar bij mijn weten zijn er in al die jaren nooit lessen in en examens voor deze vakken geweest. Overigens, ook aan de conservatoria zijn er, naast vele orgelen cantoraatexamens, in al die jaren slechts twee bachelorexamens 'piano kerkmuziek' afgenomen. Ik herinner me de verwarring bij de beoordeling van een ervan nog levendig: er waren geen leerdoelen en geen eindtermen geformuleerd en dus kon het examen feitelijk nergens aan worden getoetst. De eindcijfers waren ongetwijfeld verdiend, maar feitelijk gebaseerd op willekeur.

Daarbij bestond (en bestaat) de Bevoegdheid Kerkelijk Pianist nu eenmaal niet, laat staan Gitarist, of *Worship leader*. De Kerkorde en Generale Regeling 9 (Kerkmusici) kent geen andere smaken dan organist en cantor. Wachten tot aanpassing van de Regeling zou een vertraging van minimaal nog eens vijf jaar betekenen.

Een extra motivatie om de kerkmuziek cursus een nieuwe impuls te geven, was het in het najaar van 2020 verschijnen van de Visienota *Van U is de toekomst*¹. In deze nota krijgt een ‘brede muziek- en liedcultuur’ hernieuwde aandacht, en wordt het verlangen uitgesproken dat de verschillende ‘kleuren’ in het mozaïek van lokale kerkplekken elkaar ook kerkmuzikaal meer gaan ontmoeten en positief bevruchten.

Deze overwegingen bracht de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk in Nederland tot de overtuiging dat het tijd was voor een geheel vernieuwde Kerkmuziek-3-cursus. Een cursus met ruimte voor zowel traditie als vernieuwing, en waar de muzikale en liturgische veelkleurigheid een volwaardige plek krijgt. Hopelijk zullen op termijn de conservatoria, en wellicht ook de Generale Regeling en de Kerkorde volgen.

Inmiddels ruim een jaar geleden werd een werkgroep gevormd waarin, naast Esther Reinders, Oane Reitsma en Jaap van der Giessen namens de Dienstenorganisatie, ook Wim Ruessink en Peter Ouwerkerk vanuit het kerkmuzikale vak zitting hebben. Daaromheen werd een flexibele ‘schil’ van adviseurs gevormd, waaronder docenten van de bestaande Kerkmuziek-3-cursussen.

Uitgangspunten

Over welke kennis, vaardigheden en attitude moet de kerkmusicus van de toekomst beschikken? Niet alleen het kerkmuzikale ambacht van spelen, zingen en leiden en het liedrepertoire zijn in dertig jaar tijd drastisch veranderd, maar ook de kerk zelf – zowel landelijk als in de zin van plaatselijke gemeentes waarin kerkmusici functioneren. Alleen al in omvang: het aantal actieve kerkleden is afgenomen, waarbij de COVID19-pandemie in sommige gevallen een beslissende zet heeft gegeven. Er is gemiddeld een voor vrijwel iedereen herkenbare verschuiving opgetreden van goed bezochte kerkdiensten in de tachtiger en negentiger jaren tot de veel minder drukbezochte vieringen van nu. We moeten rekening houden met wellicht nog kleinschaliger kerkelijke vieringen in de toekomst. De verwachtingen van de overgebleven kerkgangers –theologisch, spiritueel en muzikaal– zullen navenant anders worden, in een mondigere en individualistischer samenleving. Het gevolg is dat predikanten én kerkmusici, die tot voor enkele decennia geleden nog met een zekere autoriteit bepaalden hoe iets gebeurde, veel meer genoodzaakt zijn in gesprek te gaan met die mondigere kerkgangers. Predikant én kerkmusicus zullen zich moeten verdiepen in, en zich verhouden tot de kerkgangers en hun religieuze, pastorale en muzikale vragen. De wijze van samenstellen van het nieuwe Liedboek is al een illustratie van dit kerkelijke ‘poldermodel’.

Kill your darlings

Naast deze wezenlijk andere attitude en vaardigheden, waarbij ook organisatie, aansturing en persoonlijke reflectie een rol spelen, zijn breed inzetbare muzikale talenten belangrijk. Met andere woorden: het ambacht van het musiceren. Een vergelijking tussen de Liedboeken-1973 en -2013 maken direct duidelijk waar deze verbreding nodig is. Nieuwe genres als onberijmde en ‘metrumloze’ psalmen en liturgische onderdelen of liederen uit tradities waar orgelbegeleiding minder voor de hand ligt, vragen nieuwe kennis en kunde. Behalve dat de cursisten kennis van andere muziekinstrumenten dan die ze zelf bespelen moeten opdoen, zou het mooi zijn als ook andere instrumentalisten, bijvoorbeeld uit de lichte muziek, zich aangetrokken zouden gaan voelen tot het volgen van een kerkmuziek cursus. Zo blijft hun aandeel in vieringen niet alleen beperkt tot op het *moment suprême* hun ‘kunstje’ doen, maar kunnen ze ook goed geïnformeerd een aandeel leveren in de voorbereidingen van diensten en de rol van muziek in en buiten de zondagse vieringen behartigen – in de hoop dat ze daar met een cursuscertificaat op zak ook de ruimte voor krijgen. Dat vraagt om goede afspraken tussen de predikant, kerkmusicus en andere instrumentalisten en vocalisten, en dat vraagt zeker om iets anders dan het alleen ‘gedogen’ van andersoortige kerkmuziek. Hieraan dient de cursus dus ook aandacht te besteden.

Er komen al met al heel wat nieuwe elementen, eigenschappen en vaardigheden in zo’n nieuw opgezette cursus samen. In feite komt het erop neer dat de cursist leert over de grenzen van zijn of haar eigen kerkelijke afkomst, en soms ook voorkeuren en smaak heen te kijken en zich open te stellen voor een veelkleurigheid aan kerkmuziek en liturgische mogelijkheden. Daarmee dient het grote gevaar bij het opnieuw inrichten van een cursus als deze zich aan: overvloed. Voor je het weet wordt in de cursus te veel lesstof aangeboden, en wordt dus ook te veel van de amateur-kerkmusicus gevraagd. Overigens was dat overvloedige aanbod een kritiek die al was te horen op de huidige KM3-cursus. Daarom is het nadenken over een nieuwe cursus ook een proces van snoeien: wat moet écht in het curriculum blijven, en wat zal helaas toch moeten vervallen? En: wat komt wanneer aan de orde?

Oriëntatiejaar

Het is gelukt een nieuwe cursusopzet te ontwikkelen, en inmiddels is door de Dienstenorganisatie van de Protestantse Kerk het groene licht gegeven: in september dit jaar start de nieuwe Praktijkcursus Kerkmuziek voor amateurs. En die cursus begint al met een revolutionair anders ingericht eerste jaar; dat wordt namelijk een ‘oriëntatiejaar’. Het doel van dit eerste jaar is het op een basaal niveau in

¹Zie Peter Ouwerkerk, ‘Van U is de toekomst - Beleidsnota en kerkmuziek’ in *Muziek & Liturgie* april 2022, p28 vv.

contact komen met allerlei elementen die van belang zijn voor het goed uitvoeren van de functie van kerkmusicus. Het oriëntatiejaar biedt een kennismaking met het actuele kerkmuzikale aanbod in de volle breedte van de Protestantse Kerk in Nederland. Een belangrijk onderdeel van dit jaar is het bezoeken van een aantal kerkmuzikale praktijken, om kennis te maken met kerkmuziek op allerlei niveaus en ontstaan vanuit diverse achtergronden. De observaties tijdens deze bezoeken worden besproken tijdens de cursusdagen. Er wordt op gereflecteerd, leerervaringen worden met de groep uitgewisseld en de eigen positie ten opzichte van de bezochte vieringen wordt bepaald. Los van het leren kennen van allerlei kerkmuzikale praktijken leer je dus ook jezelf kennen, gewend als je bent aan wat je elke zondag in de eigen kerk tegenkomt.

Zingen, Vieren, Spelen

Uiteraard gaat deze kennismaking samen met het ontwikkelen van vaardigheden om 'het kerkmuzikale ambacht' nog beter in praktijk te kunnen brengen. Daarvoor is het oriëntatiejaar verdeeld in drie trimesters, met elk een eigen focus. Het eerste thema is 'Zingen'. Muziek, en zeker kerkmuziek, begint met zingen. Zingendwijs maken we kennis met alle genres in het Liedboek-2013 –zowel de traditionele als de nieuwe–, en leren ook hoe we die op een muzikale manier uitvoeren. Gedurende vier zaterdagen wordt dit thema van verschillende kanten belicht en in praktijk gebracht. Dat zingen blijven we overigens het hele jaar doen in een practicum-uur waar elke lesdag mee begint. Dit vaste uur wordt een bron van inspiratie, waarbij we heel veel muziek van uit en buiten het Liedboek zullen leren kennen.

In het tweede trimester richten we de blik op het thema 'Vieren'. In opnieuw vier cursuszaterdagen wordt liturgie in een breed kader gezet. We maken kennis met de liturgische tradities en met de 'regels' van het liturgische spel, maar we zoeken ook de grenzen op. Wat komen de cursisten tegen in hun eigen praktijk? Waarom doen we iets zoals we het doen, en kan het ook anders? Liturgie is communicatie, dialoog, maar ook een 'spel' met regels en met creatieve ruimte, waarbij in de verschillende tradities ook nog eens verschillende liturgische 'spellen' worden gespeeld. Hoe ga je daar als musicus met anderen over in gesprek? Hoe zie je sowieso jouw rol als kerkmuzikaal organisator? Hoe zorg je, samen met de voorganger, dat liturgie een echt 'spel' is én blijft?

Het laatste zwaartepunt in het oriëntatiejaar is het thema 'Spelen'. Hoe speel je een goed uitnodigend voorspel, en een

goede begeleiding? Uiteraard op orgel, maar ook op piano of welk instrument verder ook maar aan de orde komt. We zullen merken dat het thema 'Zingen' van het eerste blok zijn vruchten afwerpt: als een organist of pianist leert zijn stem goed en muzikaal te gebruiken, dan hoor je dat direct terug in het begeleiden. Welke valkuilen kom je tegen bij het begeleiden en waaraan zou een goede zetting of akkoordenschema, ongeacht de gekozen stijl, moeten voldoen? In theoretisch en praktisch gerichte lessen komen de beginselen hiervan aan de orde, lerend van de docent maar ook van elkaar.

Naast deze drie thematisch ingevulde trimesters en het al genoemde bezoeken van kerkmuzikale praktijken, wordt het hele jaar door aandacht besteed aan de beginselen van solfège en andere muziektheoretische vakken. Het verder uitdiepen van de lesstof zal in het tweede en derde jaar gebeuren.

Een laatste belangrijk verschil met de vroegere opzet van de kerkmuziekcursussen is dat het oriëntatiejaar niet op verschillende locaties in Nederland zal plaatsvinden, maar centraal in het land. De Dienstenorganisatie in Utrecht biedt onderdak aan de cursus. Gemiddeld eens in de twee tot drie weken zijn er gedurende het jaar in totaal twaalf cursuszaterdagen. De drie thema's Zingen, Vieren en Spelen worden elk gedurende vier zaterdagen uitgediept. Een cursusdag bestaat uit verschillende lessen en practica. Als afsluiting vindt na de laatste cursuszaterdag een toetsdag plaats. Naast de thema-gerelateerde vaklessen en -practica is gedurende het hele jaar voortdurend aandacht voor studietoetsing en, zoals al gezegd, het bespreken van de bezochte vieringen en de beginselen van muziektheoretische vakken.

Vervolg

Na dit oriëntatiejaar heb je naast veel meer kennis over kerkmuziek en de cursusopzet, hopelijk ook een duidelijker beeld van jezelf. Dan is het moment gekomen in overleg met de docenten te kiezen voor ofwel doorgaan met het tweede en derde jaar, of je houdt het bij deze kennismaking en bijbehorend certificaat. Wie kiest voor voortzetting en er echt voor gaat, kan ervan uitgaan dat na het nog twee jaar volgen van de cursus het diploma en de bijbehorende derdegraads bevoegdheid binnen bereik liggen. Maar belangrijker: dat diegene na voltooiing van de cursus beschikt over een brede kennis, goede vaardigheden, een positieve en inspirerende attitude, en dat zij of hij optimaal kan navigeren in en omgaan met het nieuwe Liedboek en een belangrijke bijdrage kan leveren aan inspirerende kerkmuziek in de eigen gemeente.

Heeft u belangstelling voor deze vernieuwde cursus? De aanmelding is gestart!
Aanmelden kan via www.protestantsekerk.nl/cursuskerkmuziek.